

Gróf Festetics György a sajtó mecénása

A magyar szellemi és azon belül az irodalmi életnek sokszínű kibontakozása, amelyet a XVIII. század végén figyelhetünk meg, szoros összefüggésben, kapcsolatban állt az irodalmi élet aktív és passzív tényezői körében bekövetkezett változásokkal. Különösen fontos volt abban az időben azon különböző intézmények létrehozása, ahol az író és az olvasó egymásra találkozott. A század végén a polgárság a társadalom mintegy másfél-két százalékát tette ki és nagy részében nem is volt magyar anyanyelvű. Éppen ezért ellentétben Angliával, vagy Franciaországgal a magyar felvilágosodás élén elsősorban nem a polgárságot, hanem a nemességet találhatjuk. A század 80-as éveiben azonban megindult egy rövid, de viszonylagosan gyors polgárosodási szakasz és torkollott bele a magyar jakobinus mozgalomba. A korábbi évtizedekkel szemben, ahol a kizárólagos nemesi többség volt jellemző, egész sor olyan író, költő került a szellemi élet élére, mint Batsányi János, Révai Miklós, Ráth Mátyás, Dugonics András. Sok jobbágy, illetve elszegényedett kishemesi eredetű író is felbukkant a nyolcvanas években; Baróti Szabó Dávid, Szentjóni Szabó László, Virág Benedek. Ugyanakkor jelentős a honorácior értelmiség a feltörekvők sorai közt, akik közül sok a tanár, lelkész, nevelő, titkár.¹ A megújuló szellemi életnek egyik legnagyobb feladata volt az irodalmi, szellemi központ létrehozása. Bécs nem volt igazán erre alkalmas, Buda inkább, főleg a nagyszombati egyetem áttelepítését követően. Ilyen szellemi

¹ Kókay György: Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra. Universitas, Budapest, 2000. (Továbbiakban: Kókay, 2000) p. 114

központokkal kapcsolatban állt néhány főnemes is, bár óvatosságból csak laza kapcsolatot engedhettek meg maguknak. Kapcsolattartójuk jobbára titkáruk, könyvtárosuk, nevelőjük, orvosuk volt.

1780-ban Pozsonyban beindult Ráth Mátyás szerkesztésében az első magyar újság a *Magyar Hírmondó*.² A lap megindítása rendkívül fontos volt, kiemelkedő eseménynek számított. Maga Kazinczy Ferenc is meleg hangon üdvözölte az „újszülöttet”: „*Ráth Mátyás, győri evangélikus prédikátor 1780 január első napján kezdé el a magyar újságlevelek kiadását, s hálátlan volna a maradék, ha feledhetné, hogy nemzetünknek nem más vala, mint ő, igazi Prometheusa*”.³ Már első évfolyamai eljutottak az ország szinte egész területére, elsősorban a nagyvárosokba: Pestre, Győrbe Kolozsvárra, Nagyszebenbe, Nagyváradra, Pápára, Debrecenbe, Komáromba, Pécsre, Sopronba, Nagyszombatra, Nyitrára, Budára, Egerbe, Eperjesre, Gyulára, Máramarosszigetre, Marosvásárhelyre, Ónodra, Pozsonyba, Székesfehérvárra és Veszprémbe. Ezeken a városokon kívül 184 kisebb településre járt már az újság első évfolyama.⁴ Egy példány eljutott Keszthelyre is. Festetics György ugyanis hű olvasója volt a lapnak, amelyből magyar nyelven volt képes tájékozódni honi állapotainkról.⁵ A Magyar Hírmondó politikai lap volt, így csak alkalmanként hozott irodalmi anyagot, irodalmi vonatkozású cikkeket. Időrendben a Magyar Hírmondó után következő, Szacsvay Sándor által szerkesztett *bécsi Magyar Kurír*-jának már irodalmi mellélete is volt, *Magyar Musa* néven. Ebben Batsányi, Baróti Szabó, Kazinczy is publikáltak. Az első irodalmi folyóiratok Kazinczy nevéhez fűződnek: *Magyar Museum* (1788), *Orpheus* (1789). Megjelent a Péczely József által szerkesztett *Mindenes Gyűjtemény* (1789).

² A témával részletesen foglalkoznak: A magyar sajtó története I.-II. Szerk.: Kókay György, Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Akadémiai, Budapest, 1979-1985; Kókay György: Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában. Akadémiai, Budapest, 1983; Kókay György: Felvilágosodás, kereszténység, nemzeti kultúra. Historia Litteraria 8. Universitas, Budapest, 2000

³ Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. In: Kazinczy Ferenc Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. Válogatás, szöveggyűjtés, jegyzetek: Szauder Mária. Szépirodalmi, Budapest, 1979. p. 252

⁴ Kókay, 2000. p. 117

⁵ Cséby Géza: Adalékok Festetics György irodalompartoló tevékenységének összegzéséhez. In: Hévízi Almanach. A Csokonai Asztaltársaság találkozói 1. Hévíz, 1992. (Továbbiakban: Cséby, 1992) p. 92

1789 júliusában Bécsben Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében megindult *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lap (amely 1792-től felvette az első magyar újság nevét: ez is Magyar Hírmondó lett) élénken bekapcsolódott a nemesi ellenzéki mozgalomba és nagy érdemeket szerzett a nemzeti nyelv és irodalmi fejlesztés terén. Ennek a lapnak szerkesztőségében ott találhatjuk Hajnóczy Józsefet is, a Martinovics-féle összeesküvés később kivégzett alakját.

Görög és Kerekes Bécsben kis társaságot hoztak létre az újságot kedvelők köréből. Bár elsősorban politikai hírekről tudósítottak, gyakran közöltek irodalmi jellegű cikkeket. A korszak valamennyi jelentékeny írójával (így Kazinczyval is) tartottak.⁶ A lap mögött ellenzéki főnemesek: gróf Széchenyi Ferenc, gróf Festetics György, gróf Teleki Sámuel álltak. Ez az újság volt a II. József uralma alatt kifejlődő patrióta nemesek mozgalmának szócsöve. Bár maguk a főurak a szerkesztőkhöz fűződő kapcsolataikat leplezendő, nem jelentek meg a bécsi szerkesztőségi üléseken, megbízottjaikat küldték (Festetics Péteri Takáts Józsefet⁷), valamint anyagilag is támogatták a lapot.⁸ Nevük titokban maradt, mecénási tevékenységük azonban hozzájárult a lap létezéséhez. Kókay György rámutat: „*Görögének a demokratikus értelmiség tagjaihoz és vezetőihez – Batsányihoz, Kazinczyhoz, Verseglyhez, Révaihoz és másokhoz – fűződő kapcsolatai, másrészt pedig a nemesi ellenzék vezéreivel – Festeticssel, Széchényivel, Ráday Gedeonnal, Orczy Lászlóval – való összeköttetései arra engednek következtetni, hogy újságjuk e két csoport egymásra találását és együttműködését is szolgálni óhajtotta*”.⁹

⁶ Kókay György: *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Akadémiai, Budapest, 1983. (Továbbiakban: Kókay, 1983) p. 119

⁷ Cséby, 1992. pp. 92-93

⁸ Festetics György nemcsak az újság révén állt kapcsolatban Göröggel. Térképeket is nyomtatott a grófnak. Erre enged következtetni Péteri Takáts Festeticsnek 1794. június 14-én írt levele: „Görög Urral közlöttem Nagyságod’ gondolatait a’ mappák iránt. Azt felelé, hogy meg fogja jól vizsgálni a’ már ki jött mappákon maradt üres helyeket, és a’ mint tsak lehetségs lesz, leg jobb móddal reájok alkalmaztatja a’ dedicatiót. En ugy tartom, hogy az ilyen értelmű kifejezés: >Munificentia Comitiss Georgii Festetics de Tolna< kevésseel mindent magába foglalna”. (MOL. Fest. Lev. P 279 5 cs. 511)

⁹ A magyar sajtó története I. Szerk.: Kókay György. Akadémiai, Budapest, 1979 (Továbbiakban: Magyar Sajtó I.) p. 128

Kókay kitűnően látja, hisz Festetics további kapcsolatai e feltevést igenlik. Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az anyagilag bizonytalan helyzetben lévő Festetics által nyújtott támogatásról van szó. Görögék lapjának hírszolgálat, publicisztikája azt bizonyította, hogy a reformizmus, a felvilágosodás eszméi társadalmi, politikai és világnézeti téren egyaránt átjárták gondolkodásukat. A már említett megváltozott néven 1803-ig élt a lap.

Az időszaki sajtó fejlődése számára kedvező rövid fél évtized utolsó magyar folyóirata, Kármán *Urániája*. E lap nemcsak időrendben, volt utolsó képviselője egy nagy korszaknak, hanem tartalmilag is összefoglalója az elődök irányainak, eredményeinek és összekötő kapocs a XVIII. és XIX. század között. 1794 elején kezdett hozzá Kármán József, szerzőtársával, Pajor Gáspár orvostanhallgatóval az indítandó folyóirat hírveréséhez.¹⁰ Kármán, aki a kor hazai lapszerkesztői közül a legfiatalabb volt, sikerrel használta fel az elődök: Ráth, Batsányi, Péczeli és Kazinczy publicisztikai tapasztalatait. A tervezett folyóirat erkölcsi, történelmi, természettudományi, esztétikai és gazdasági vonatkozású cikkeivel a nők erkölcsi nevelését és műveltségük fejlesztését kívánták elérni. A negyedévenként megjelenő folyóirat kiállítását is igyekeztek a női ízléshez szabni.¹¹ A lap bevezető írásában felhívta a figyelmet a magyar nyelv fontosságára: „*Jó Királyunk’ Akarattya, Mindnyájunknak Kívánsága Nemzeti-Nyelvünk’ Virágzása...*”¹² Ugyanakkor a londoni *Spectator*, valamint a francia enciklopédisták példáját felhasználva igyekezett a hazai szellemi élet fellendítése érdekében munkálkodni.¹³ A folyóirat első száma 1794 májusában már sajtó alatt volt, novemberben pedig a második szám is napvilágot látott. A lap nem jelenhetett meg támogatók nélkül. Ma már tisztában vagyunk azzal, hogy Festetics György gróf volt az az ismeretlen „Hazafi”, akit Kármánék az

¹⁰ Az *Uránia* folyóirat történetéről az utóbbi évtizedben megjelent legjelentősebb kötet: Szilágyi Márton: Kármán József és Pajor Gáspár *Urániája*. Csokonai Könyvtár. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1998. (Továbbiakban: Szilágyi M., 1998)

¹¹ Magyar Sajtó I. p. 223

¹² *Uránia*. Első Esztendő (1794) I. kötet Be-vezetés. (Továbbiakban: *Uránia* I.)

¹³ Kurucz, 1999. p. 273

első számban hálával emlegettek, mert „titkosan”, anyagilag – mint később kiderült Nagyváthy János útján – támogatta a folyóirat kiadását.¹⁴ Úgy is fogalmazhatunk: Festetics anyagi segítsége nélkül az Uránia nem jelenhetett volna meg. Erre enged következtetni a rövid életű (1794-1795) lap két szerkesztőjének Festetics Györgyhez írt levele: „...*Gyönyörűséggel adunk számot Nagyságodnak, mert érezzük rólunk való gondoskodásának becsét és eredetét. miolta szerencsénk volt személyesen udvarolni Nagyságodnak, kijött harmadik kötetje Urániá-nknak. Eztet magánosan, és ezenkívül parancsolatja szerint Nagyságodnak mind a három kötetet küldjük. Fogadja kegyesen Nagyságod igyekezetünknek csekély gyümölcsét. Még egy kötet vagyon hátra; azzal nem háládatlan hazánknak, hanem tulajdon szavunknak tartozunk. (...)* Nagyságos Uram, nem marad eltitkolva Nagyságodnak kegyessége erántunk, anélkül hogy az a nagy ember árulta volna el Nagyságodat, akinek kezéből vettük a Nagyságod hozzánk való hajlandóságának bizonyosságát. Tudjuk mi, hogy sokkal tartozunk Nagyságodnak, és boldogoknak tartjuk magunkat, ha azt mondhatja felőlünk Nagyságod: *nem érdemtelenekkel tettem jót*”.¹⁵ A levél azonban felvet egy érdekes kérdést, amit viszonylag könnyen megoldhatunk. Ki lehetett hát „a nagy ember”, aki elárulta volna Festetics nevét? Festetics György, ahogyan Széchényi Ferenc is, a magyar irodalom, és elsősorban a folyóiratok támogatását titokban kívánta tartani, hogy semmiképpen gyanúba ne keveredhessenek. A közvetítő Nagyváthy János azonban úgy tűnik elkottyanthatta magát, ami zavarhatta Festeticset, s Nagyváthy mentetegetése ezért történt meg.

¹⁴ „Egy édes Kötelesség fekszik rajtunk, mellyet itt közönségesen tellyesítünk. Egy Hazafi a’ ki titkosan és Rejtekbe summás Adakozásával Lételét Tsetsemő Urániánknak fel-tartotta, el-vonta magát Háladatosságunk elől, és rajtunk az édes terhet hagyta, hogy egyenessen néki véle nem adózhatunk: Nem halgathatyuk-el azt mindazáltal egészen, és itt a’ Közönség előtt azt háládóan emlittyük. Az a’ Gondolat: hogy egy jó Intézet’ Fennállása az ő Kezei’ Munkája, - és a’ maga nagy Szívének Meg-elégedése, éppen Szívéhez illő Jutalom... Azon Kezet, melly által hozzánk jutott Jó-tétele öleljük, nem ezért tsupán, de leg-inkább hogy bölts Vezetésével, Támogatásával ugyan az volt Fő-meg-tartója Igyekezetünknek. Kívánnánk mind Kettőt az egész Világnak nevezni – Szívünk’ háládatos Tisztelettel nevezi mindég!” In: Uránia I.

¹⁵ A levelet teljes terjedelemben közli: „Tekintetes Szerkesztő úr!” Levelek a magyar sajtóról 1790-1848. Magyar Levelestár. Válogatta, gondozta, jegyzetekkel ellátta: Fehér Katalin és Kókay György. Szépirodalmi, Budapest, 1990. pp. 87-91 ; Sajnos Kálmán és Pajor levelében közölt negyedik kötet már nem látott napvilágot anyagi nehézsége miatt.

Sajtótörténetünkben a *Hazai Tudósítások* megindulásának évét jelentős korszakhatárként szokták emlegetni, mindenekelőtt azért, mert az első, folyamatosan megjelenő pesti magyar újság a fővárosi hírlapirodalom valódi meghonosítójának tekinthető. E lap a magyar sajtó fejlődésében új korszakot nyitott, és egyszersmind lezárta a XVIII. századi hírlapirodalmunk történetét.¹⁶ A lapot az ifjú Festetics László gróf egykori nevelője, Kultsár István alapította és első száma 1806. július 2-án kerülhetett az olvasók kezébe. Döbrentei Gábor és Kazinczy Ferenc is üdvözölte az új sajtóorgánomot: „*Íme, amit mindig óhajtottam, megvagyon! Van tehát egy folyó munkánk, amelyben a hazai literatura productumai a publicumnak tudtára adatnak és talán recenseáltak is. Jól, rosszul, az csaknem egyenlő., mert ez által az írók felriasztatnának álmoságokból s inkább fognak igyekezni a publicum javallásának megnyerésére*”.¹⁷

A *Hazai Tudósítások* állandó munkatársai közé Horváth István és Beregszászi Nagy Pál tartozott. Segédszerkesztőként Kultsár fiatal írókat alkalmazott: Légrády Imrét, később Ungvárnémeti Tóth Lászlót és rövid ideig Kölcsey Ferencet. A lap megindításához szükséges tőkét maga Kultsár gyűjtötte össze, de kapott támogatást Széchenyi Ferencről és Festetics Györgyről is. Tehát ugyanazok a főnemesek álltak vállalkozása mögött, akik annakidején Görög Demeter és Kerekes Sámuel lapját is szponzorálták. Amikor az *Uránia* és a bécsi *Magyar Hírmondó* közötti hasonlóságra hívjuk fel a figyelmet, mindenekelőtt magyarázatul szolgálhatnak az előbb említett személyi kapcsolatok és megfelelések. Később Kultsár magyarországi hírek mellett külföldieket is megjelentetett, éppen ezért 1808 májusától megváltoztatta az újság címét *Hazai 's Külföldi Tudósításokra*. A lap szerzői gárdájához tartozott többek közt Horváth István, Fejér György, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, Kisfaludy Károly, Virág Benedek, Ungvárnémeti Tóth László, Berzsenyi Dániel, Kazinczy

¹⁶ Magyar Sajtó I. p. 247

¹⁷ Magyar Sajtó I. p. 249

Ferenc, Dukai Takács Judit, Édes Gergely, Guzmics Izidor. Ugyanakkor a helyzetnek és az érdekeknek megfelelően sok kevésbé színvonalas írásmű is napvilágot látott a lap hasábjain. Erre jó példa, amikor Vitkovics Kazinczynak elpanaszolja a szerkesztőbizottsági ülésen történeteket: „*Csak azt hallhattad összegyűttünk: ennek munkáját be kell venni, mert pap, mert báró, mert pápista, mert protestáns, mert professzor, mert ifjú, mert tehetős, mert annyi prenumeránst szerzett...*”¹⁸ Vitkovics bár éles, minden kétséget kizáróan találó bírálatot írt a lapról, annak honi tudósításai messzemenően kielégítették az olvasókat. 1817-től Kultsár a Hazai és Külföldi Tudósítások melléklapjaként megindította a *Hasznos Mulatságok* című sajtóorgánumot is, ahová az irodalmi munkák kerültek.

Árulkodó bejegyzésre találtunk a Festetics Directio Protokollumaiban 1815-ben: „*Trattner János Pesti Könyvnyomtató Eő Exját valamely tudományos gyűjtemény nevű társaságba hívja*”.¹⁹ A jegyzőkönyvvezető valószínűsíthetően semmit nem tudott az alakuló Tudományos Gyűjteményről. Festeticset minden bizonnyal a Kultsár István által 1815. április 19-én, Pesten Kazinczy tiszteletére adott vacsorára volt hivatalos. A vacsorán ugyanis Fejér György javaslatára olyan lap megindítását határozta el, amelyben „*nem bántják egymást*” a szerzők. Itt természetesen a nyelvújítási harcok miatt kirobbant vitáról volt szó. Olyan lap megalapítására szánták el magukat, amely a szépliteratúra mellett a tudományos igényű és értékű dolgozatoknak is teret adna. Trattner János Tamás vállalta az újság kiadását, amely aztán több szerkesztőváltással 1817 és 1841 között meg is jelent.²⁰ Nincs arról tudomásunk, hogy Festetics eleget tett volna a meghívásnak. Két okból is: viszonya

¹⁸ Magyar Sajtó I. p. 250

¹⁹ MOL Fest. Lev. P 279 Szakmutató, 1815

²⁰ Cséby Géza: A Balaton képe a Tudományos Gyűjtemény évfolyamaiban I. In: Új Balaton. Társadalmi és művészeti folyóirat. 2001 december p. 51

Kazinczyval közéről sem volt felhőtlen, s a sajtót mindig titkárain keresztül támogatta.²¹ Exponálni semmiképpen nem akarta magát.

Gróf Festetics György az egyes lapok támogatásán túl tekintélyes összegeket adományozott könyvek és az első magyar könyvsorozatnak, a Magyar Minervának kiadására. Ez azonban nem jelen dolgozat tárgya.

²¹ Kazinczy és Festetics ellentétének oka a következő: Kazinczy 1802. december 3-án levélben fordul Festeticshez: „Nagyságodat jövök megkoldulni...” – írja és 500 forintot kér Gessner újabb fordításának kiadására. Nem alamizsnát kér, hanem „hazafiui áldozatot”. Festetics titkára útján röviden elutasítja a kérést. Elsősorban azért, mert Kazinczy az udvar előtt több, mint gyanús. Maga a király hívja fel egy beszélgetés kapcsán Festetics figyelmét: „avval a bizonyos Kazinczyval kerüljön minden érintkezést.” Festetics az elutasítást bizonyosan nem fukarságból teszi. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Kazinczy előbb Széchényi Ferencet kereste fel, aki valószínűleg hasonló okból, szintén elutasította. Mert, „aki az udvar előtt a gyanú hínárjába süllyedni nem akar, csak okkal-móddal érintkezhet Kazinczyval”. V. ö.: Váczy, 1905, pp. 321-353